

Олена Іванова

ПЛАН-ПРОСПЕКТ ПОСІБНИКА «ТВІР І ЙОГО ТЕОРІЯ»

Посібник «Твір і його теорія» відбиває проблематику такої гуманітарної дисципліни як теорія твору. Її традиція нині ще тільки складається, тому систематизувати напрацьоване в такий формат як посібник досить непросто (звідси дискусійність запропонованої нижче можливої структури посібника), однак – це виправданий крок, оскільки саме в такий спосіб і можливе формування усталених поглядів, опрацювання методологічних і методичних прийомів наукового пошуку чи хоча б провокування дискусії з цього приводу.

Теорія твору – дисципліна, яка передбачає вивчення такого феномена, як твір: його *генезису* (причин та способів виникнення, творення), *внутрішнього устрою* (структури та організації, наявних властивостей), а також *зовнішнього функціонування* (особливостей активності, способів життєдіяльності та сприйняття). Всі ці аспекти в той чи інший спосіб відбиті в посібнику «Твір і його теорія», хоча і без акцентування того, який саме ракурс твору та творчості став предметом розгляду в конкретному розділі, оскільки в цьому немає потреби: проблема або сама говорить, чого вона торкається, або має стосунок одразу до декількох точок зору на твір і творчість.

Посібник «Твір і його теорія» скеровано на конкретну цільову аудиторію – студентів спеціальностей «Видавнича справа та редагування» і «Журналістика», бо їх підготовка передбачає вивчення теорії твору як фундаментальної дисципліни. Опанування означених проблем надзвичайно важливе для майбутніх журналістів, видавців, редакторів, оскільки їх професійна діяльність зосереджена в мовно-літературній сфері і звичайно являє собою створення або редагування чи рецепцію тих продуктів людської діяльності, які наука називає творами. Посібник має на меті формування знань,

вмінь та навичок, конче необхідних як для орієнтації серед існуючих в культурі вербальних зразків творчості, так і для продукування нових, власних творів, крім того – це засвоєння новітніх інформаційних технологій, без яких словесна творчість та її рецепція в сучасному світі неможливі, тому маємо сподівання, що він знадобиться й студентам філологічних спеціальностей.

Специфіку посібника визначає його теоретична зорієнтованість. Увага тут зосереджується на встановленні, дискрипції (описі) та опануванні універсальних характеристик генезису, внутрішнього устрою та зовнішнього функціонування твору. Це не означає ігнорування унікальних зразків словесної творчості самих по собі, вони лише розглядаються як такі, що містять категоріальні якості твору та описуються з огляду на природу твору і творчості, не стаючи самостійним предметом дослідження. «Твір і його теорія» – теоретичне узагальнення феномена твору: будь-який твір розглядається як реалізація деякої більш абстрактної структури, причому лише одна з можливих її реалізацій. Така позиція передбачає визнання цілого спектру літературних можливостей, де реальні твори стають окремими випадками, що реалізувалися й сприймаються постфактум як неповторність. Автор вважає за потрібне розглянути в посібнику три типи творів – науковий, художній і публіцистичний – та наполягає на їх і відмінності, і взаємопов'язаності, і унікальності.

Поняття «твір» являє собою доволі сильну абстракцію, за якою криється розмаїття конкретних явищ, відмінності між якими надто суттєві, до того ж окрім якісних неспівпадінь у самій предметній галузі має місце неоднозначність і в дослідницькій позиції: феномен твору і творчості розуміється по-різному як в історії культури, так і в її сучасності, що ускладнює будь-яку систематизацію, одним з варіантів чого є й посібник. Зважаючи на те, що розуміння проблеми вже крок до її вирішення, автор «Твору і його теорії» орієнтується на центральні (актуальні й продуктивні) положення філологічної науки щодо розуміння нею такого продукту мовно-літературної діяльності як твір, що відбито в поданому нижче

тематичному плані розділів посібника, а також передбачає демонстрацію можливостей аналізу і продукування творів у серії практичних завдань до кожної глави, що ж до поняттєво-термінологічної та методологічної бази гуманітарної науки щодо усвідомлення твору і творчості, то вона подаватиметься з необхідністю як довідкова інформація, щоб не загромаджувати й так непростий матеріал, але й не позбавляти його колориту сучасності.

1. Уявлення про твір: сучасне гуманітарне знання.

«Лінгвістичний поворот» інтелектуальної думки поч. XX ст.: текстуалізація реальності та текстуалізація методології гуманітарних наук, світ як текст і життя як інформаційний процес (К. Леві-Строс, Л. Вітгенштейн, М. Фуко, Ю. Лотман, Т. Цив'ян, Р. Барт, Ж. Деріда, І. Смірнов).

Текст і твір як базові категорії наук, що зосереджені на вивченні мовно-літературної діяльності (лінгвістика, літературознавство, філософія, культурологія, ін.). Твір як феномен, що може розглядатися в різний спосіб і з різною метою. Твір як предмет дослідження і об'єкт дослідження в гуманітарних науках. (Лінгвістична теорія Т. Цив'яна, психоаналітична теорія З. Фрейда, етнографічна (етнологічна) теорія К. Леві-Строса, культурологічна теорія М. Фуко, філософська теорія Л. Вітгенштейна, ін.).

Текстологічний ракурс дослідження твору. Текстологія як наука. Виявлення атрибуції тексту (приналежність певній епосі, автору, напрямку мовно-літературної діяльності, виявлення канонічного варіанту, співставлення редакцій та виявлення інваріанту) і сучасний мовно-літературний процес щодо гри в псевдоавторство. Герменевтичний ракурс дослідження твору. Герменевтика як наука: поняття інтерпретації, інтерпретатора, метод герменевтичного кола. Витлумачення смислу як творчий процес та сучасне професійне й непрофесійне прочитання твору. Поетичний ракурс дослідження твору. Поетичне дослідження – аналіз техніки побудови твору. Риторика, неориторика і поетика як науки: дослідження структури

твору, дистрибуції компонентів, системи прийомів, виявлення художніх / нехудожніх засобів. Сучасні поетики.

2. Дислокація твору: мовно-літературна сфера.

Культура з точки зору теорії комунікації. Адресат, адресант, код, повідомлення, контекст, за Р. Якобсоном.

Типологія культур за характером комунікації: культура «Я»-«Я» / культура «Я» – «Він». (Концепція Ю. Лотмана).

Типологія культур за характером сприйняття структури твору: «естетика тотожності» / «естетика протиставлення». (Концепція Ю. Лотмана).

Семіосфера як синхронний семіотичний простір культурної комунікації. (Концепція Ю. Лотмана). Семіотична індивідуальність та текстопороджуючі механізми семіосфери. Закони існування семіосфери.

Дискурс як потік мовлення; специфічний спосіб та правила організації мовленнєвої діяльності. Твір як одиниця дискурсу. Твір як дискурс. Типологія дискурсивних практик (наукова, художня, публіцистична).

Комунікативний статус твору в мовно-літературній сфері. Твір як данність, що розвивається. Метонімічні властивості твору. Особливості продукування, функціонування та сприйняття творів у семіосфері.

3. Параметри творчості: мовно-літературна діяльність.

Твір як продукт мовно-літературної діяльності, створений феномен. Поняття мовної особистості та мовно-літературної (творчої) свідомості. Концептуальність твору як втілення результатів та слідів творчої діяльності.

Процес творення. Творчі прийоми як способи опрацювання матеріалу твору. Факт як реальне, прогностичне, гіпотетичне, ймовірне, символічне, фантастичне явище, подія, процес. Форми і засоби відображення фактів світу у творі: узагальнення (типізація, символізація, ідеалізація), наслідування, аналіз, синтез, спостереження,

аналогія, моделювання. Відображення, зображення, перетворення, створення в процесі мовно-літературної творчості. Світ наукового, художнього та публіцистичного твору.

Учасники мовно-літературної діяльності (Концепція М. Бахтіна). Автор як учасник мовно-літературної діяльності. Автор біографічний і автор іманентний. Автор як фактор смисло- та формоорганізації твору на рівні способу бачення світу. Функції автора в науковій творчості, художній та публіцистичній. Герой як учасник мовно-літературної діяльності. Герой як діюча інстанція в текстуальній реальності. Функції героя в науковій творчості, художній та публіцистичній. Читач як учасник мовно-літературної діяльності. Читач біографічний (позатекстовий) і читач іманентний (читацьке місце). Читач як фактор смисло- та формоорганізації твору на рівні способу сприйняття світу: читання як розуміння, читання як витлумачення, читання як вплив. Читання під час читання та читання після читання. Функції читача в науковій творчості, художній та публіцистичній.

Комунікативний характер стосунків суб'єктів творчої діяльності, взаємоорієнтованість, взаємозалежність та відокремленість сфер їх активності. Суперечність між свідомістю учасників мовно-літературної діяльності. Моделювання комунікативного акту у творчості.

Науковий тип мовно-літературної діяльності. Науковий тип творчого мислення. Уявлення про наукову методологію, проблематику. Предмет наукової творчості.

Художній тип мовно-літературної діяльності. Художній тип творчого мислення. Уявлення про художню методологію (творчий метод, літературний напрямок), проблематику. Предмет художньої творчості.

Публіцистичний тип мовно-літературної діяльності. Публіцистичний тип творчого мислення. Уявлення про публіцистичну методологію, проблематику. Предмет публіцистичної творчості.

4. Класифікація творів: діпазон текстотворчих можливостей.

Твір як цілісний феномен. Твір – органічне ціле (континуальна природа твору), твір – конструктивне ціле (дискретна природа твору). Лінійність та нелінійність твору.

Внутрішня єдність твору, логіко-поняттєві засоби забезпечення його цілісності та смислової завершеності. Синтагматика та парадигматика твору. Твір як мотивована узгодженість сукупності прийомів, що забезпечують виконання функцій: передачі, збереження та генерування інформації. Твір як майстерно виконана річ, продукт, вироблений із застосуванням певної техніки.

Автор як суб'єкт твору у структурі твору. Реальність зображення в науковому, художньому та публіцистичному творі. Імплицитна та експлікована форма присутності автора у творі. Уявлення про стиль автора та його мовне вираження. Образ автора у творі: оповідач, розповідач, авторська маска, ліричний суб'єкт та ін. Герой як суб'єкт твору в структурі твору. Типологія героїв. Реальність зображеного в науковому, художньому та публіцистичному творі. Читач як суб'єкт твору в структурі твору. Типи сприймання твору: задоволення (підтвердження сподівань) та насолода (руйнування попереднього досвіду читання). Стратегія твору та спектр адекватності інтерпретації твору. Експліцитна та імплікована форма присутності читача у творі. Образ читача. Реальність сприймання у науковому, художньому та публіцистичному творі.

Ознаки наукового твору. Концептуальна цілісність наукового твору.

Ознаки художнього твору. Концептуальна цілісність художнього твору. Твір – «доцільність без цілі».

Ознаки публіцистичного твору. Концептуальна цілісність публіцистичного твору.

- Класифікація творів за способом зв'язку з позатекстовою дійсністю.
- Класифікація творів за родо-жанровою природою.

- Класифікація творів за комунікативними намірами суб'єктів творчості.
- Класифікація творів за наявністю художньо-естетичних елементів.
- Класифікація творів за типом цільової читацької аудиторії.
- Класифікація творів за характером комунікативності.
- Класифікація творів за характером емоційної навантаженості та (чи) провокативності.

5. Картина сучасної мовно-літературної культури.

Сучасний мовно-літературний процес та позиції наукової, художньої та публіцистичної творчості в ньому.

Твір у сучасній культурі: нівеляція кордонів окремих сфер роботи зі словом.

Родо-жанрова природа твору в сучасному дискурсі, рухливність жанрових кордонів художньої, наукової і публіцистичної творчості. Гібридизація жанрів, нові жанрові різновиди.

Динаміка мовно-літературної сфери: масова література – елітарна література – кіч; наукова продукція – публіцистика – художня література; критик – дослідник – читач – автор – герой; твір – рецепція – перформенс.

Принципи словесної творчості ХХ ст.: збагачення словника, експериментальний характер творчості, вторинна семіотизація (неоміфологізація), інтертекстуальність, нова характерологія, провокативність, ін.

Літературна практика ХХ століття (ускладнення техніки письма, професіоналізація письменницької праці, екзистенційні (письмо як спосіб жити і будувати себе) та терапевтичні властивості (письмо як спосіб організації мисленнєвої діяльності) творчості.

Текстотворчість як відкритий публічний творчий процес, що підпорядковується законам театралізації. Драматургічні якості сучасного результату мовно-літературної діяльності (інтригування, утримування уваги, імпровізування, розігрування ролей, ін.).

Есеїстичність сучасного творчого мислення. Поняття мисле-образу, ідеологеми, концепту, симулякру.

Сучасна культурна ситуація як сприятливий ґрунт для дослідження творів: розробленість методології та різноманітність матеріалу.